

Слободан Селинић

Институт за новију историју Србије, Београд

DOI 10.5937/kultura2275139S

УДК 316.75:792(497.1)"1982/1983"(093.2)
792.2(497.1)"198"(093.2).

ПОЗОРИШНА ПРЕДСТАВА „ГОЛУБЊАЧА”: ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ ЗАБРАНЕ И УНУТАРПАРТИЈСКИ СПОРОВИ 1982/1983.¹

Сажетак: У чланку су анализирани политичка позадина одлуке о скидању представа Голубњача с репертоара Српској народној позориштини у Новом Саду 1982, реализација у јавности на ту одлуку и различити ставови покрајинских власти Војводине и рејудличких власти Србије тим поводом. Представа је забрањена одлуком Градској комисији Савеза комуниста Новог Сада под оптужбом за српски национализам, али је њено извођење настављено у Београду, уз благи наклон став рејудличких политичара и подршку великог дела српске и југословенске јавности. Циљ рада је да допринесе истраживању односа комунистичких власти према појавама у јавном животу које су означаване за идеолошки и политички нежељне у Југославији после смрти Јосипа Броза. Истраживање је највећим делом засновано на до сада некористићеним архивским изворима.

Кључне речи: позоришна представа Голубњача, Србија, Војводина, политика, култура

Судар политике и културних дела, оцењених од стране власти за политички неподобне, нису били неуобичајена појава у социјалистичкој Југославији. У случајевима у којима се власт одлучивала за репресивне мере исход је био забрана књига, њихово уништавање, скидање позоришних представа с репертоара, забрана приказивања филмова и слично.²

1 Рад је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. 2. 2021.

2 Исић, М. (2017) *Милош Московљевић (1884–1968), животи и дело*, Београд: Службени гласник; Vučetić, R. (2016) *Монопол на истини. Партија, култура и цензура у Србији шездесетих и седамдесетих година XX века*, Београд: Клио; Вучетић, Р. (2016) Речник с проблематичним речима: случај забране Московљевићевог речника, *Годишњак за друштвену историју* бр. 1, Београд: Удружење за друштвену историју, стр. 65–82; Лопушина, М. (2015) *Црна књижа: цензура у Србији 1945–2015*, Нови Сад: Прометеј; Miloradović, G. (2012) *Lepota pod nadzorom. Sovjetski kulturni uticaji u Jugoslaviji 1945–1955*,

После смрти Јосипа Броза, јавна сцена у Србији била је живља и слободнија у односу на друге делове Југославије. Било је неколико примера оштрог судара власти и дела из сфере културе или науке, попут забране збирке песама *Вунена времена* Гојка Ђога и кажњавања аутора³, али је однос власти Србије према опозиционим појавама био либералнији у поређењу с другим републикама, а поједине репресивне мере бар делимично су биле производ притиска савезног врха на руководство Србије за предузимање репресивних мера према противницима.

У тренутку када је представа „Голубњача” доспела у жижу југословенске јавности, крајем 1982. и почетком 1983, политички живот Србије је био, између осталог, обележен оштрим сукобима републичког руководства с једне, и покрајинских руководства, с друге стране.⁴ Србија је настојала да промени неодржив положај који је имала према Уставу из 1974, да поврати републичко јединство и заустави дезинтеграционе процесе, док је покрајинско руководство Војводине, тражећи савезнике изван Србије, пре свега у БиХ и Хрватској, настојало да спречи промене у Србији и задржи стечене позиције. У таквим условима је у Новом Саду, политичком акцијом покрајинских власти, забрањена „Голубњача”.

ПРЕДСТАВА „ГОЛУБЊАЧА” И ЊЕНА ПОЛИТИЧКА ЗАБРАНА

Представа „Голубњача” у режији Дејана Мијача је настала на основу истоимене књиге Јована Радуловића. Радња се одвија у Далматинској Загори (Далматинско Косово), у сиромашном селу. Наслов је добила по јами у којој су покопани житељи тог села, жене и деца, жртве усташког злочина. Описане су трауме српске заједнице у Хрватској због масакра усташа над Србима. Редитељ Дејан Мијач је сумирао радњу овако: „Реч је о шездесетим годинама прошлог века и малом, сиромашном

Beograd: ISI; Miloradović, G. (2004) Lica u tami: društveni profil filmskih cenzora u Jugoslaviji 1945–1955. godine, *Godišnjak za društvenu istoriju* br. 2–3, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, str. 101–122; Vučetić, R. Između avangarde i cenzure. Tito i umetnost šezdesetih, u: *Tito – viđenja i tumačenja*, uredila Manojlović Pintar, O. (2016) Beograd: INIS; Nikodijević, M. (1995) *Zabranjeni bez zabrane: zona sumraka jugoslovenskog filma*, Beograd: Jugoslovenska kinoteka; Селинић, С. (2017) *Србија и језички сукоб у Југославији 1967*, Београд: Институт за новију историју Србије.

3 Архив Југославије (АЈ), фонд 803, Председништво СФРЈ, 1787, 4. јун 1981, Информација о непријатељској делатности Гојка Ђога; АЈ, 803, Председништво СФРЈ, 175, Тачка 10; Стенографске белешке; Историјски архив Београда (ИАБ), фонд Драже Марковића, к. 1, „Бела књига”; Архив Србије (АС), њ2, ЦК СКС, к. 435, 1982–1984, Белешке, Строго повељиво. Резиме оцена и ставова; *Bela knjiga – 1984. Obračun sa „kulturnom kontrarevolucijom” u SFRJ* (2010), priredili Nikolić, K., Cvetković, S. i Tripković Đ, Beograd: Službeni glasnik, str. 31, 33, 34; Jović, D. (2003) *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrtе Jugoslavije (1974–1990)*, Zagreb: Prometej, 332, 333; Ристановић, П. (2020) *Илузија моћи. Српски кријички интелектуалци и комунистички режим*, Београд: Фондација Александар Невски, ИП Принцип, 147, 151.

4 Bjelica, S. (2016) Views of Vojvodinian Leadership on Re-opening the Issue of the Relationship Between SR Serbia and SAP Vojvodina in 1981, *Istraživanja*, br. 27, Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 258–273; Бјелица, С. Војвођанска аутономија – кризно жариште социјалистичке Југославије, *Култура јулиса*, Нови Сад: Култура – полис, Београд. Институт за европске студије, посебно издање, стр. 273–280.

селу у којем се око једног извора окупљају и разговарају мештани. Ту Други светски рат још није прошао, а оно што је Савез комуниста пропaгирао као решено, заправо то није било, што се видело и у односима између српских и хрватских насеља”. Комунисти су приказани кроз лик учитеља чијем се понављању парола о братству и јединству супротстављају „увреде и претње српских и хрватских ученика који су само опонашали поступке одраслих”.⁵

Пре него што је „Голубњача” доспела на сцену Српског народног позоришта у Новом Саду, спречено је њено појављивање у Позоришту „Бошко Буха” у Београду. Програмски савет овог позоришта је 21. децембра 1981. преиначио одлуку Уметничког колегијума који је уврстио „Голубњачу” у репертоар позоришта. Чланови колегијума на челу с Добрилом Матић нису успели да одбране представу од оптужби, у којима је предњачила Весна Веснишник Бабић, да је представа националистички обојена. Противници представе су желели да избегну „идеолошки неспоразум”, сматрајући да није прихватљиво „у оваквом једном политичком моменту” извести представу „са темом братоубилачког рата”.⁶

Премијерна представа је одржана 10. октобра 1982. у Српском народном позоришту у Новом Саду. За два месеца играња (десет представа) реаговања публике и критике ничим нису наговештавала политички обрачун са овим делом, тим пре што је 1981. књигу, по којој је настала представа, наградила Градска конференција Савеза социјалистичке омладине Загребa Наградом „Седам секретара СКОЈ-а”. У петнаестак критичких приказа у штампи, на радију и телевизији (*Дневник*, ТВ Нови Сад, *Полиџика*, *НИН*, *Вјесник*, *Данас* итд.) даване су само повољне критике, уметничко остварење је вредновано највишом оценом, а политичке конотације нису уочаване. Јован Ђирилов је у *Полиџици* писао да у југословенском позоришту више нема табуа. Без негативних реакција је прошло и приказивање у Студентском културном центру у Београду. После тога су се о представи похвално изразила *Слободна Далмација* и мариборска *Вечер*.⁷

Представу је гледало и више српских политичара (Јован Деретић, Радивој Цветићанин, Шпиро Галовић и Иван Стамболић) и они су стекли позитивне утиске. Сматрали су да представа не само да није националистичка већ је „у битним својим значењима и антинационалистичка”.⁸ Драгослав Дража Марковић није крио

5 Радуловић, Ј. (2008) *Случај 'Голубњача': за и њојив*, Београд: Филип Вишњић; *Bela knjiga – 1984*, стр. 39, 40; Dragović Soso, Ј. (2004) *'Spasioci nacije': intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Београд: Фабрика књига, стр. 152, 153; „Дејан Мијач: „Голубњача” открила колико је Србија мала”, <https://jadovno.com/dejan-mijac-golubnjaca-otkrila-koliko-je-srbija-mala/#.YIPWJpAzZPY>.

6 АС, б2, ЦК СКС, к. 407, Савез комуниста Војводине, Прилог III, Записник...; АС, б2, ЦК СКС, к. 435, 1982–1984, Значајне информације, Информација о неким аспектима идејно-политичке ситуације...; Белешке, Белешка о разговору код друга Чкребића...; Радуловић, нав. дело, стр. 83–86; Николић, К. (2012) *Српска књижевност и њојивика 1945–1991, њавни њокови*, Београд: Завод за уџбенике, стр. 139.

7 Николић, нав. дело, стр. 140; ИАБ, фонд Драже Марковића, к. 1, „Бела књига”.

8 АС, б2, ЦК СКС, к. 435, 1982–1984, Значајне информације, Информација о неким аспектима идејно-политичке ситуације...; Белешке, Белешка о разговору код друга Чкребића...

да му се није свиђала књига *Голубњача*, али није видео разлога за репресију. Бележио је: „То није литература за мој укус. Али – укуси су разни [...] Забранама се у сваком случају не може борити против укуса”. Записао је да је дело „натуралистички приказ црних страна живота, беде, заосталости, сиромаштва људи у Далматинској Загори... Тај свет приказан је као да је на ступњу развоја између животиње и човека [...] То су примитивни људи који знају само да једу кромпир (када га имају), туцају камен, да се туцају (јашу управо), мрзе... И то сви: и људи, и жене, и деца... Сви се мрзе. Срби и Хрвати”⁹.

Супротан став имали су покрајински и градски партијски функционери у Новом Саду. Градски комитет Новог Сада је реаговао средином новембра 1982, месец дана после премијере, оценом да је представа била атак на међунационалне односе и то с позиција великосрпског национализма. Из угла покрајинске власти основна порука дела била је да је раздор започет усташким клањем трајао и даље, да је вера у братство, јединство и заједништво била лаж и заблуда, а да је једина константа била мржња коју нису могли да победе ни проток времена ни учитељи ни првоборци ни комунисти. Закључено је да је у драми коришћена свака прилика за истицање националне самосвети и подгревање мржње Срба и Хрвата инсистирањем на континуитету мржње која нема краја и којој не могу да се супротставе ни социјалистичке снаге (борци, учитељи), који су у делу представљени „карикатурално режимски и дезавуисано”. Настојања да се односи Срба и Хрвата граде с позиција братства и јединства су у представи, према мишљењу покрајинских политичара, карикатурна „до историјског шарлатанства”. Насупрот њима, црква је осликана као „најорганизованија снага” која се издваја својом постојаношћу. Тиме је представа, према тој оцени, ширила поруку да братоубилачки рат нема краја, а да су приче о братству и јединству „народа и народности” биле пука „парола, лаж и обмана”. Актери драме су оптужени за „подгревање и разбуктавање” националне мржње и обезвређивање тековина НОБ-а и „достигнућа наше социјалистичке изградње”. Уметницима је замерено да су светосавски ручак и опело над Голубњачом имали „наглашени свечани тон” и да су били у „функцији националне конфронтације, подгревања националне мржње и ревитализације „’српске’ свести”. У представи су уочени и „романтично-национални идеали” о Великој Србији, Косову и Видовдану. Партијским цензорима је сметало што је у представи приказан дечак Србин који бије дечака Хрвата пред јамом у којој су двадесет година раније усташе бацале заклане Србе. Сцена из представе у којој су пред јамом ђаци Срби и Хрвати, под заставом с петокраком, вређели једни друге, а потом узвикивали пароле о братству и јединству, доживљена је као слика „искарикиране полуимбецилне игре младих са очитом алузијом према будућности и садашњости”. На негативан начин је оцењен и лик Блиједог Дамјана, првоборца изгубљеног и неприлагођеног времену у коме живи. То што он у представи жели да на светосавској прослави седи уз владику „да би уз гусле отпевао јадиковку над судбином Срба”, исказујући са свештеницима

⁹ ИАБ, фонд Драже Марковића, к. 9, Дневничке белешке 1983. године, стр. 24, 25.

бригу за очување спомена на Голубњачу, доживљено је као обезвређивање тековина НОБ-а, деградирање лика борца, револуционара и комунисте.¹⁰

Обрачун с представом је препуштен основној партијској организацији у Српском народном позоришту и управи позоришта, а с више инстанце је усмераван обавезујућим политичким и идеолошким мишљењем. Међутим, обрачун није текао глатко. На састанку основне организације СК „Драма” добијена је оцена ГК Новог Сада закључком да представа није садржала „негативне идејно-политичке ефекте”.¹¹

Овај отпор је ГК Новог Сада окарактерисао као резултат организованог деловања опозиционих снага и решио да одговори „брзо и ефикасно”. Председништво ГК Новог Сада је 7. децембра извршило нови притисак на комунисте, али и све запослене у Драмском центру у Српском народном позоришту. Комунисти у Основној организацији СК „Драма” су оптужени за опортунизам и „крајње одсуство идејно-политичке свести и деловања” чиме су дозволили да буду злоупотребљени за „националистичку и еснафску одбрану од расправе” и да акција Савеза комуниста буде „запречена” неаргументованим истицањем уметничких, естетских и других квалитета представе. Председништво је одлучило да дисциплинује основну организацију СК „Драма” тако што је поништило њену одлуку и обавезало комунисте у Српском народном позоришту да „критички сагледају и оцене своја понашања која су онемогућавала идејно-политичку акцију”. Основна организација СК „Драма” и Општински комитет Старог града су обавезани да испитају појединачну одговорност сваког члана партије који је „својим неангажовањем у идејно-политичкој акцији СК показао либералистичко и некомунистичко понашање и деловање и тиме разобличио своју недоследност као члана СК у остваривању основних програмских опредељења и задатака СК”. Председништво ГК Новог Сада је одлучило да задатак да се коначно обрачуна с представом повери збору радних људи Драмског центра, чији би састанак био под контролом чланова партије.¹² Тако је и било. Овај скуп је 13. децембра 1982. обуставио даље извођење „Голубњаче”, тврдећи да су у њој међунационални односи „неприхватљиво третирани” и да постоји могућност „манипулације представом у циљу њене злоупотребе од стране непријатеља наше савремене социјалистичке самоуправне стварности”.¹³

Забрањена у северној покрајини, представа је нашла слободан простор у другим деловима земље (Београду, Новој Горици и Љубљани). То није било први пут да је уметничко дело осуђено у једном делу Југославије, налазило пут до публице у другом. Представа „Карамазови”, забрањена у Београду, играна је у Цељу, Сарајево и Загребу.

10 АС, б2, ЦК СКС, к. 407, СК Војводине, Информација о појавама и активностима у вези представе...; Прилог II.

11 АС, б2, ЦК СКС, к. 407, СК Војводине, Информација о појавама...

12 АС, б2, ЦК СКС, к. 407, СК Војводине, Градски комитет СК, Председништво, број 371/82.

13 АС, б2, ЦК СКС, к. 407, СК Војводине, Информација о појавама...; Прилог IV, Саопштење збора радника Драмског центра СНП.

ОДЈЕЦИ ЗАБРАНЕ ПРЕДСТАВЕ У ЈАВНОСТИ

Од како јој је политички пресуђено, „Голубњача” је почела да привлачи велику пажњу јавности, културних делатника и политичких структура. Одлучујући се да почне коначан обрачун с представом, Председништво ГК Новог Сада је одлучило и да у јавности отвори „најшири фронт идејно-политичке акције”. То је значило вођење кампање оцрњивања представе у штампи и одржавање састанака друштвених и политичких организација под контролом ГК Новог Сада. На њима су се оне придружиле хајци и подржавале скидање представе с репертоара као „националистичке творевине”.¹⁴

С друге стране је стајао велики део културне јавности који је забрану представе осуђивао. У штампи је објављен низ текстова у којима је критикована политичка акција против представе. Нови Сад је означаван као догматска и бирократска средина. Међу интелектуалцима уједињеним у осуди политичког чина било је и оних који су већ били у опозицији властима, па је њихово оглашавање власт доживљавала као коришћење прилике да у јавности поново изнесу своје политичке ставове. Међутим, за власт је посебно било неповољно што су међу интелектуалцима који су стали у одбрану представе били и они који нису били у опозицији систему и који су ставови били искључиво мотивисани одбраном слободе уметничког чина.¹⁵

Широм земље се распламсао спор у јавности око представе и њене забране. Подела је била лако уочљива: гласила у Војводини су осуђивала представу, а бранили су је новинари и уметници централне Србије, док је у другим деловима земље било различитих гледања. На трибини Удружења драмских уметника Србије 23. децембра 1982. једногласно је захтевано враћање представе на сцену. Председник удружења Миодраг Ђорђевић је забрану назвао „закулисном одлуком”.¹⁶ Сава Даутовић је забрану представе приписао „рестриктивној свести” и „менталитету ван културе и самовољи која посеже за административним налозима”.¹⁷ Одлуку о забрани је оштро критиковао Јошко Челан у *Недељној Далмацији* 2. јануара 1983, сматрајући представу „потпуно исправном” и одбацујући оптужбе о српском национализму.¹⁸ Славољуб Ђукић је писао да никада раније људи из света позоришта нису били тако солидарни у одбрани једне представе као у случају „Голубњаче”. Политичким форумима Новог Сада супротставио је мишљење бројних књижевних критичара и гледалаца, истакнутих културних радника и политичара који су се о представи изразили похвално.¹⁹ Зоран Глушчевић је закључио: „Са наше драмске позорнице

14 АС, б2, ЦК СКС, к. 407, СК Војводине, Градски комитет СК, Председништво, број 371/82; АС, б2, ЦК СКС, к. 435, 1982–1984, Значајне информације, Информација о неким аспектима идејно-политичке ситуације...; Белешке, Белешка о разговору код друга Чкребића.

15 АС, б2, ЦК СКС, к. 435, 1982–1984, Значајне информације, Информација о неким аспектима идејно-политичке ситуације...; АС, б2, ЦК СКС, к. 435, 1982–1984, Белешке, Белешка о разговору...

16 Аноним (24. децембар 1982) Вратити „Голубњачу”, *Политика*.

17 Даутовић, С. (16. децембар 1982) Откуд опет забране, *Политика*, с10.

18 Челан, Ј. (6. јануар 1983) Промашени поступак, *Политика*, стр. 10.

19 Ђукић, С. (11. јануар 1983) Наша савремена „Голубњача”, *Политика*, стр. 7.

нисам прочитао племенитије, хуманије и универзалније охрабрење исказано тако једноставним и магичним средствима сценско-ритуалне симболике”.²⁰ Дејан Мијач је у више интервјуа тврдио да у представи није било национализма и да је увек био велики друштвени ризик када „добра представа открива истину”.²¹ Представу је критиковао Душан Пленча у *Недјелној Далмацији*, осуђујући је за злонамерно манипулисање историјским догађајима. Записао је да је Радуловић борби народа Книнске крајине супротставио „видовданску изокренуту митоманију, светосавски култ и међунационалну мржњу”. Замерио му је да није имао довољно слуха за злочине четника и да је минимализовао „геноцид Ђујићевих ’орлова”.²² Писац Богдан Чиплић је у *Дневнику* децембра 1982. оценио да је реч о „шовинистичкој диверзији”, која „ни тренутак више” не сме остати на сцени и да је похвала њој „ординарна политичка лаж”. Чиплић је писао о „великосрпском шовинизму” и „агресивном великосрпском национализму” који је „сав набрекао од егоизма и искључивости”.²³ Одржане су и две расправе у форми округлог стола. На оној у љубљанском *Делу* ниједан учесник није означио представу као националистичку. Критику је, међутим, доживела у расправи у Комисији ЦК СК Хрватске за идејна питања и информисање 25. јануара 1983. Осудио ју је и Јосип Врховец.

Страсти су додатно узавреле када је Телевизија Београд у оквиру серије „Кино-око” организовала 26. јануара 1983. расправу о „Позоришту као огледалу друштва” у којој су Тирилов и Мијач бранили представу. Реаговања на емисију су била бројна, политички мотивисана и прилагођена политичком уху средине у којој су настала. *Политика*, *Књижевна реч* и *Четврти јул* су разговор оценили као занимљив и вођен уз „уважавање различитих друштвених мишљења”, а ТВ Нови Сад (емисија „Панорама”), *Дневник*, *Вјесник*, *Данас*, *Вечерњи лист*, *Свијет* и сарајевске новине су били критични, тврдећи да је у емисији осветљена само једна страна приче о „Голубњачи” и да је послужила „за распиривање националистичке мржње” и слање поруке о угроженим уметничким слободама. Мира Боглић је у *Вјеснику* написала да се радило о „смишљеној једностраности”, а Сенан Алић у сарајевском *Свијету* да је реч о „једној од најружнијих лица којим се овај (телевизијски) медиј представио милионској публици у нашој земљи у последњих неколико година”. Јосип Врховец је на седници Председништва ГК СК Загреб да рекао да је емисија „злоупотребљена да би се једнострано изманипулирала јавност”, а Јуре Билић у Ријечи 13. фебруара да су они који су критиковали драму оптужени у емисији као „ждановци, стаљинисти” и да је то „манипулација са јавношћу”.²⁴

20 Глушчевић, З. (27. 1. 1983) „Голубњача” или искушење кроз жртву и апотеозу, *Књижевне новине*, стр. 32, 33.

21 ИАБ, фонд Драже Марковића, к. 1, „Бела књига”.

22 Plenča, D. (27. 2. 1983) Mitomanija i pjene oblande, *Nedjeljna Dalmacija*, 11; ИАБ, фонд Драже Марковића, к. 1, „Бела књига”.

23 Радуловић, нав. дело, стр. 129–132.

24 ИАБ, фонд Драже Марковића, к. 1, „Бела књига”.

Сукоб је настављен када је у Новој Горици на Фестивалу малих сцена 29. јануара 1983. представа проглашена за најбоље остварење. Награда је изазвала осуду на северу Србије, па је новосадски *Дневник* оценио да је награда била „срачуната и припремљена”. Сложио се *Данас* тврдњом да награда није „казалишни чин” и да је жири подлегао притиску еуфорије око представе. Међутим, Милорад Вучелић је поздравио храброст жирија да буде у „сагласности са овацијама публике” изванредном делу. Написао је да ниједно уметничко дело у Југославији није изазвало толико осуда и политичких анатаема и да су их махом изrekli људи који обављају политичке и јавне функције, док су похвале стручне критике једнодушне.²⁵

СПОР ПОКРАЈИНСКОГ И РЕПУБЛИЧКОГ РУКОВОДСТВА ОКО ПРЕДСТАВЕ

Подршка представи у јавности је политички још више мобилисала покрајинско и новосадско партијско руководство. Они су сматрали да је забрана искоришћена за повампирење „великосрпског национализма” и дезавуисање улоге СК и тековина револуције. За ГК Новог Сада и Покрајински комитет СК Војводине представа и реаговање на њену забрану су били „платформа за окупљање и иступање националистичких и других опозиционих снага, али не само на позоришној, већ на друштвеној сцени”.²⁶

Покрајинско руководство је одлучило да од ЦК СКС захтева састанак два руководства. Србија се поново налазила под јаким притиском не само из Војводине већ и из других делова земље (БиХ и Хрватска) и федерације да забрани представу, али је то њено руководство одбило, ограничивши своју акцију на сузбијање кампање против покрајинског руководства и притисак на културне раднике из Србије да не дође до бојкота Стеријиног позорја.²⁷ Разговор је одржан у ЦК СКС 27. децембра 1982.²⁸

Полазишта покрајинских и републичких политичара била су различита. У односу на уобичајено стање, улоге су биле замењене. Апели за јединство овога пута су стизали из покрајине, чија је партија тражила подршку централне власти.

25 ИАБ, фонд Драже Марковића, к. 1, „Бела књига”; *Bela knjiga – 1984*, 45.

26 Покрајински комитет СК Војводине је забележио да су комунисти који су ревносно спроводили политику ГК Новог Сада добијали анонимне телефонске позиве и писма у којима су оптуживани да у „издајници српског народа”, да раде за „ушашко-хрватску групацију” и да су на „арнаутској линији”. Покрајинско руководство је представу и оне који су јој давали подршку означило као језгро око кога су се окупили „националисти”, „ултралевичари”, „анархолиберали” и „друге Савезу комуниста опозиционе снаге”, жалећи се да су „ангажовани ствараоци у култури на линији СК” од својих колега називани „режимски”. АС, б2, ЦК СКС, к. 407, СК Војводине, Информација о појавама и активностима у вези представе...

27 Чкребић, Д. (2009) *Поћед искоса*, Београд: Службени гласник, стр. 230.

28 Учествовали су: Марко Ђуричин, Жика Берисављевић, Бошко Крунић, Стеван Шогоров, Радиша Гачић, Иван Стамболић, Шпиро Галовић, Момчило Баљак, Јован Деретић, Радивој Цветићанин и Васо Милинчевић.

Чланови Покрајинског комитета су инсистирали на томе да више није била у питању само представа већ деловање уједињених опозиционих снага које су се окупљале око ње. Тражили су да буде спречено писање штампе против забране представе и „ширење таласа оптуживања Новог Сада и политичких структура покрајине за догматизам и ждановизам”. Оптуживали су *НИН* и *Полиџику* да су под плаштом борбе за слободу стваралаштва вршили „бесомучан притисак” на ГК Новог Сада и покрајинске органе тиме што су благонаклоно гледали на протесте и петиције драмских уметника против забране представе. Покрајински политичари су исказали незадовољство што је штампа у Београду за петнаест дана објавила више текстова о „Голубњачи” него о раду ГК СК Новог Сада годинама уназад. Жалили су се да је акција ГК Новог Сада остала не само без подршке штампе већ и ГК Београда. Изнели су страх да би могло бити угрожено одржавање Стеријиног позорја. Од ЦК СКС су тражили „договор о заједничким ставовима и усклађеном реаговању како се у јавности не би стекао утисак [...] о различитим гледиштима двају политичких руководстава”. Дакле, покрајинска партија је, притиснута политичком кризом изазваном забраном представе, тржила од републичке партије све оно што је републичка власт безуспешно покушавала да издејствује од покрајинске по питању односа у републици и партији. Одбијајући годинама успостављање партијског и државног јединства у републици и давање подршке републичким органима у решавању кључних питања попут остваривања уставних надлежности републике и њене целовитости, покрајинска партија се нашла у позицији да апелује на јединство и „што пуније садејство”, суочена са нападима јавности због политичке забране једне позоришне представе. Представници ЦК СКС и ГК Београда нису делили политичку оцену покрајинске партије о представи нити приступ атмосфери изазваној забраном представе. Заложили су се за „хладнокрвнију систематизацију” и „даље промишљено политичко деловање, које подразумева смиривање кампање у штампи”. Чланови ЦК СКС и ГК СК Београда су оцењивали да представа јесте „тешка, мучна и сурова [...] колико и људи и времена о којима говори. Представа говори о злу, а не проповеда зло; она говори о мржњи, али не проповеда мржњу”. Иако је републичко руководство такође у више наврата спутавало слободу уметничког стваралаштва, не презајући ни од кривичних санкција против Гојка Ђога, овога пута су делили лекције покрајинским руководиоцима да је требало „пустити да представа живи” и подврћи је „стручним расправама”, осуђујући начин на који је Богдан Чиплић у *Дневнику* осудио представу и пребацујући ГК Новог Сада и покрајинској партији да су пропустили да учине „много тога разборитог” пре скидања дела с репертоара. Иако је Србија била република у којој је Гојко Ђоко затворен због уметничког дела, републички функционери су на овом састанку упозорили покрајинске да „забране или притвори или затвори” не наилазе на добар одјек ни у земљи ни у иностранству и да „нас то само отуђује од базе, од комуниста и од интелигенције”. Запажање да се такве мере враћају „као бумеранг” било је тачно. Забране су проглашене за лошу замену за „друштвену марксистичку критику”. Уместо „нервозне и брзоплете” реакције и „рестриктивних и

нетолерантних” поступака партијских тела, које пружају опозицији могућност да „се убацују у игру као ’заштитници слободе’ стваралаштва”, ЦК СКС је препоручивао покрајинским колегама „праву и одговорну друштвену критику”. Посебно је инсистирано на томе да у осуди забране представе нису учествовали само опозициони интелектуалци већ и „сами наши људи, комунисти, у позориштима, у удружењима, у штампи”. Уверавали су да уметници не могу ћутати о „великим темама историје”, поредећи „Голубњачу” са Ковачићевом „Јамом”, јер су оба дела била „непријатне асоцијације”. Републички врх се сагласио да се у штампи обустави кампања против одлуке о скидању представе с репертоара, да се покрајински органи лише етикете догматизма и ждановизма и да се не сме довести у питање одржавање Стеријиног позорја. Покрајински политичари су суочени и са ставом републичких да Нови Сад и Војводина, без обзира на већу измешаност становништва различитих нација, „не могу уживати право на већу осетљивост од других средина, нити на то да се тамо због тога мудрије реагује на све што је сложено, слојевито или сумњиво”. Из републичког центра је стигла и опомена да штампа, али и друге институције не смеју да користе случај „Голубњаче” за сужавање културне и друге сарадње Београда и Новог Сада, већ да се, напротив, ангажују на ширењу сарадње у свим подручјима јавног и културног живота.²⁹

Разговор је потврдио неслагање око представе, али је политички опортунизам налагао усаглашавање минимума заједничких ставова. Он је подразумевао договор да обе власти утичу на средства информисања да обуставе даље писање о представи, да се спречи протестно исказивање незадовољства због забране „Голубњаче” приликом наступа београдских позоришта у Новом Саду и обећање републичке власти да ће утицати на културне делатнике да не бојкотују Стеријино позорје.³⁰

На тај начин је представа преживела, а власт је покушавала да што више умањи политичку штету насталу новим сукобом политике и уметности и нејединством политичких структура Србије и њене северне покрајине. Случај забране и широке јавне и политичке дебате око представе „Голубњача” показао је да су ипак интелектуални кругови све више пробијали политичке баријере и у условима кризе система и слабљења ауторитета власти освајали све већи јавни простор. Забрањених тема је било све мање. Режим више није успевао да спречи појављивање књижевних, научних или позоришних радова о Голом отоку, предратној историји КПЈ, Другом светском рату, националним односима у Југославији и др., у којима су изношени другачији ставови од оних који су деценијама били владајући и једино дозвољени.

29 АС, б2, ЦК СКС, к. 435, 1982–1984, Значајне информације, Информација о неким аспектима идејно-политичке ситуације...; Белешке, Белешка о разговору код друга Чкребића...

30 АС, б2, ЦК СКС, к. 435, 1982–1984, Значајне информације, Информација о неким аспектима...

ИЗВОРИ

Архив Југославије
фонд 803, Председништво СФРЈ
Историјски архив Београда
фонд Драже Марковића
Архив Србије
Њ2, ЦК СКС

ЛИТЕРАТУРА

- Bela knjiga – 1984. Obračun sa 'kulturnom kontrarevolucijom' u SFRJ*, priredili Nikolić, K., Cvetković, S. i Tripković Đ, (2010), Beograd: Službeni glasnik.
- Bjelica, S. (2016) Views of Vojvodinian Leadership on Re-opening the Issue of the Relationship Between SR Serbia and SAP Vojvodina in 1981, *Istraživanja*, br. 27, Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 258–273.
- Бјелица, С. Војвођанска аутономија – кризно жариште социјалистичке Југославије, *Култура њолиса*, Нови Сад: Култура – полис, Београд. Институт за европске студије, посебно издање, стр. 273–280.
- Vučetić, R. (2016) *Monopol na istinu. Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*, Beograd: Clio.
- Вучетић, Р. (2016) Речник с проблематичним речима: случај забране Московљевићевог речника, *Годишњак за друштвену историју* бр. 1, Београд: Удружење за друштвену историју, стр. 65–82.
- Vučetić, R. Između avangarde i cenzure. Tito i umetnost šezdesetih, u: *Tito – viđenja i tumačenja*, uredila Manojlović Pintar, O. (2016) Beograd: INIS.
- Глушчевић, З. (27. 1. 1983) „Голубњача” или искушење кроз жртву и апотеозу, *Књижевне новине*, стр. 32, 33.
- Даутовић, С. (16. децембар 1982) Откуд опет забране, *Политика*, стр. 10.
- Dragović Soso, J. (2004) *'Spasioci nacije': intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Beograd: Fabrika knjiga.
- Ђукић, С. (11. јануар 1983) Наша савремена „Голубњача”, *Политика*, стр. 7.
- Исић, М. (2017) *Милош Московљевић (1884–1968), животи и дело*, Београд: Службени гласник.
- Jović, D. (2003) *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije (1974–1990)*, Zagreb: Prometej.
- Лопушина, М. (2015) *Црна књижа: цензура у Србији 1945–2015*, Нови Сад: Прометеј.
- Miloradović, G. (2012) *Lepota pod nadzorom. Sovjetski kulturni uticaji u Jugoslaviji 1945–1955*, Beograd: ISI.
- Miloradović, G. (2004) Lica u tami: društveni profil filmskih cenzora u Jugoslaviji 1945–1955. godine, *Godišnjak za društvenu istoriju* br. 2–3, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, str. 101–122.
- Nikodijević, M. (1995) *Zabranjeni bez zabrane: zona sumraka jugoslovenskog filma*, Beograd: Jugoslovenska kinoteka.
- Николић, К. (2012) *Српска књижевност и политика 1945–1991, главни токови*. Београд: Завод за уџбенике.
- Plenča, D. (27. 2. 1983) Mitomanija i njene oblande, *Nedjeljna Dalmacija*.
- Радуловић, Ј. (2008) *Случај „Голубњача”: за и њоливи*, Београд: Филип Вишњић.
- Ристановић, П. (2020) *Илузија моћи. Српски критички интелектуалци и комунистички режим*, Београд: Фондација Александар Невски, ИП Принципи.
- Селинић, С. (2017) *Србија и језички сукоб у Југославији 1967*, Београд: Институт за новију историју Србије.

Челан, Ј. (6. јануар 1983) Промашени поступак, *Полишика*, стр. 10.
Чкребић, Д. (2009) *Поїлед искоса*, Београд: Службени гласник.

Slobodan Selinić

Institute For Recent History of Serbia, Belgrade

THEATRICAL PLAY "GOLUBNJAČA": THE POLITICAL CONTEXT OF ITS BANNING AND THE 1982/3 CONFLICTS WITHIN THE PARTY

Abstract: *This article analyzes the political background behind the political decision to remove the play "Golubnjača" from the Serbian National Theater program in Novi Sad in 1982. It also highlights the public reactions to that decision, as well as the conflicting stances of Vojvodina and Serbian governments about this issue. The Novi Sad Communist Union committee banned the play arguing that it was promoting Serbian nationalism. However, the play continued showing in Belgrade because of the benevolent attitude towards it among Serbian politicians and the Yugoslav people. Still, the controversies behind the play led to huge debates in the Yugoslav public sphere. This case study examines the intellectual influence over the repressive government decisions.*

Key words: *theatrical play Golubnjaca, Serbia, Vojvodina, politics, culture*